

Fig. 1. Heltborg. Ydre, set fra Sydøst.

E. M. 1939

HELTBORG KIRKE

REVS HERRED

Kirken, der i katolsk Tid var indviet til *S. Peter*¹, er *Anneks* til Visby i Hassing Herred. Omkring 1630 og 1666 havde Kongen Jus patronatus². Der foreligger ingen Oplysninger om, hvornaar Kirken kom paa private Hænder; den overgik til Selveje 1. Januar 1911.

I det kuperede Terræn ligger Kirken paa en anselig Banke, om hvis Skrænt Kirkegaardens Kampestensdiger danner Terrasse; kun mod Vest, hvor Banken naar sin største Højde, staar Diget paa dens Overkant. En Indkørsel ved Sydvesthjørnet har smaa Granitstolper, en Indgang i Nord anselige Piller af smaa Mursten; til denne fører en Trappe med Trin af talrige romanske Kvadre. Fra Bygningen falder Terrænet stærkt mod Øst, svagere mod Syd og Nord.

Bygningen bestaar af Apsis, Kor og Skib fra romansk Tid, Taarn fra sen-gotisk Tid og nymodens Vaabenhus. Orienteringen har ret stærk Misvisning mod Syd, bestemt af Bakkeryggen.

Den romanske *Granitkvaderkirke*, Apsis, Kor og Skib, har Skraakantsokkel, 36 cm høj, Apsiden dog Dobbeltsokkel med øvre, attisk Led (S. 608, Fig. 46); paa Koret ligger Skraakantens Overlinje o. 12 cm højere end paa Apsis, paa Skibet o. 8 cm højere end paa Koret. I Apsiden, hvis Mur sidst er omsat 1898,

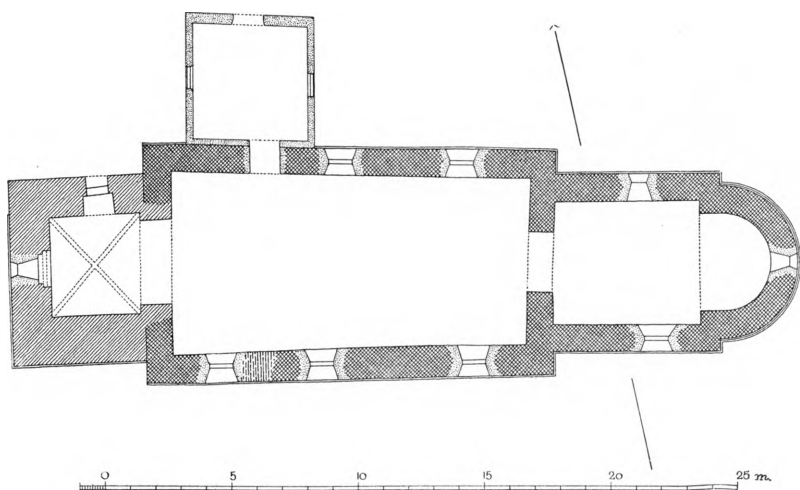

Fig. 2. Heltborg. Plan. 1:300. Maalt af C. G. Schultz 1938.

ses et udvidet Vindue mod Øst (H. 155 cm, B. 82, over Sökkelen 220) med Monolitoverligger. 1876 var det »yderst lille«, kun 2 Fod højt og 1 bredt (o. 60 × 30 cm). Oprindelig har Apsiden imidlertid haft tre Vinduer, idet der ved Uldalls Undersøgelse 1885 fandtes »et andet, som det synes, lidt lavere, men iøvrigt væsentlig tilsvarende mod Sydøst, hvoraf Blindingen endnu sees indvendig, medens Sporene udvendig ere forsvundne paa Grund af Ombygning af Kvadrene. Det er i høj Grad sandsynligt, at Chorrundingen ogsaa har havt et 3die Vindue mod Nordøst, hvoraf endnu synes at være svage Spor indvendig«. Korets Nordmur er ligesom Apsiden moderne omsat; 1885 saas udvendigt et tilmuret, romansk Vindue uden særlig Saalbænksten, men med Bue sat af Kilesten, »3 à 4, hvoraf dog nogle ere erstattede med Muursten og desuden overstrøgne med Cementfarve« (Uldall). Af andre, oprindelige Vinduer er levnet to Overligger (Buevidde o. 60 og 65 cm), som i overkalket Stand sidder indmurede i Taarnets Vægge; i en Bunke Kvadre paa Kirkegaarden ligger en Stump af en Overligger, og Uldall nævner en Overligger i den ovenfor omtalte Stentræppe. I Skibet, hvis Murhøjde er 408 cm over Sökkelen, er Norddøren, der bryder Sökkelen, endnu i Brug, men noget udvidet. Den tilmurede Syddør er udvisket ved Kvadrenes Omsætning; i Sökkelen under dens omtrentlige Plads er indsat tre Karmstenskvadre (Fig. 3) med en svær Tovstav (samlet Længde o. 200 cm), der ved den ene Ende af den længste Kvader slutter mod en Klods. I den ovennævnte Kvaderbunke findes yderligere fire Stykker tilsvarende Karmsten paa ialt 165 cm, det ene endende i en Klods. Denne kraftige Dørtype kendes ikke ellers fra Ty, men svarer til Dørene i Blistrup (Morsø Sdr. Hrd.).

I Skibets Nordmur, skjult under Vaabenhustaget, sidder en Billedsten (Fig. 4),

Fig. 3. Heltborg. Karmsten fra Syddøren (S. 686).

V. H. 1935

40 × 110 cm, dog næppe paa helt oprindelig Plads, da en Fals i dens ene Hjørne ikke fatter om den tilstødende Kvader. Det lave, naivt gjorte Relief forestiller maaske en Jagtscene, en 29 cm høj Mand med rundt Hoved uden Ansigtsdetailler og med højre Haand i Hoftten, løfter et langt Skjold; foran ham flyver en Fugl, og imod ham springer et Rovdyr. Tæt Vest for denne Billedsten sidder en anden Kvader (Fig. 5), 40 × 75 cm, paa hvis østre Ende er hugget et latinsk Kors, 22 × 13 cm, i ret højt Relief. Muligvis er Stenen trods dens ringe Størrelse en Gravsten. I en Kvader i Taarnets Sydmur ses ved Underkanten et Stenhuggerfelt, formet som tre Arme af et Kors.

I det *Indre* er Væggene pudsede, men ifølge Uldall er de kvadersatte i Kor og Skib, mens Apsidens er muret af raa Sten. Det gamle Apsishvælv er forsvundet, og Apsisbuen er nu uden Kragled; muligvis er en skraakantprofileret Stump i den S. 686 nævnte Stenbunke en Rest af et Kragbaand. Den lille Korbue har skraakantede, stærkt overpudsede Kragsten.

Ændringer og Tilbygninger. Det o. 1500 tilføjede *Taarn*, hvis Mure nederst er klædt med Granitkvadre, Vestsiden delvis med Skraakantsokkel, er foroven af gule Munkesten og Kamp, men saa stærkt skalmuret med smaa Mursten, at man i det ydre næppe ser de gamle Materialer. Taarnbuen er rund, med Rundstav-Kragbaand. Taarnrummet har en tilmuret Norddør, spidsbuet i fladbuet Inderniche; Vestvinduet, der indad er flerfalset, rundbuet, men udad har ny Granitkarm, var tidligere udvendig fladbuet; Rummet overdækkes af et Krydshvælv uden Overribber. Mellemstokværkets Norddør, hvortil en ny Stige fører op, er næppe oprindelig, men den eksisterede dog 1690, da en ny Trappe til Taarnet bekostedes, eftersom »ingen kunde komme op til Klokken at ringe« (Rgsk.); tre fladbuede Glugger er nu tilmurede, Døren mod Skibets Loft fladbuet. Klokkestokværket har til hvert Verdenhjørne et rundbuet Glamlul. 1699 opmurede Niels Christensen, Murmester i Gersbøl, Taarnets Vest- og Sydmur fra Kvadrene til Blyet, hvor det var fornødent. Paa Taarnets Vestside læstes ifølge Uldall: »NOS MAT 1771« (sml. Blyplader nedenfor).

Taarnet har blytækt Pyramidetamg ed Vindfløj, hvori læses Aarstallet 1909; tidligere stod her: G. R. 1860 (sml. Klokke S. 691). Ved en Istandsættelse

E. M. 1939

E. M. 1939

Fig. 4—5. Heltborg. Billedkvadre (S. 686 f.).

1933 (Arkitekt Jens Foged) blev en Spærremur i Taarnbuen nedbrudt, Taarnrummets oprindelige Norddør tilmuret og det gamle Dørhul i Mellemstokværket genaabnet.

Vaabenhus foran Norddøren, nymodens, af smaa Mursten.

Bortset fra Apsiden og Korets Nordmur, der staar rensede og nyfugede, Koret med kilestenssat Nordvindue, har Kirken hvidkalkede Striber under Sugfjælen og om Vinduerne, hvis rundbuede Trævinduer i Empireform sidder i smigede Murkarme. De Fyrretræs Tagværker er blytækte undtaget Vaabenhusets, der er teglhængt. Paa Skibets Nordside ses i to Blyplader: NOS MAT 1771. Kor og Skib har Bjælkelofter. Apsishvælvet, der er opmuret af nyt, var ifølge Uldall tidligere erstattet med et Træloft og Apsiden var tidligere afskilret fra Kirken ved en Bræddevæg (M.-Petersen).

INVENTAR

Alterbord af moderne Træpanel; det tidligere †Alterbord, der stod med Forkanten i Apsismundingen, var muret af Tegl, men helt cementpudset; det har sikkert ikke været gammelt.

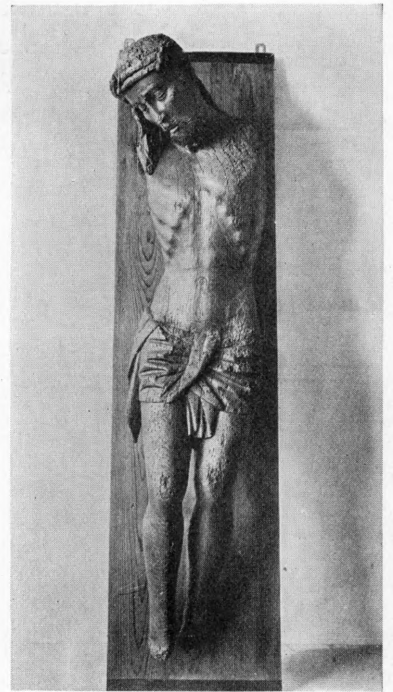
†*Alterklæde* af sortbroget Kaffa (en Slags uldent Tøj), nævnt 1699 (Rgsk.).

Altartavle (Fig. 6), landligt Arbejde i Renaissance fra Begyndelsen af 1600'erne, sikkert af »Tømmerby-Snedkeren« og beslægtet med Tavlen i Vester-Torup (S. 151); som paa denne (sml. ogsaa Tømmerby S. 173) tredeles Storstykket, der mangler Frise, af fire slanke Søjler med plumpe, »joniske« Kapitæler, bag hvilke Rammestykkerne er dekoreret med Bosser; Felternes Ramme profiler har skraa Tandsnit. Det lille Topfelt flankeres af to naive Atlanter, der bærer den svære Gesims med det massive Topstykke, foroven afsluttet med et Firkantfelt, hvori Lammet med Sejrsfanen. Vingernes Konturer dannes af Volutbøjler; i de spinkle Fyldornamenter er der Bladkranse med Englehoved og i Topstykket en Slynghaandcirkel med Roset. Paa Storgesimsen staar to Skjoldholdere, paa Topgesimsen to Basunengle.

E. M. 1939

Fig. 6. Heltborg. Altertavle
(S. 688).

E. M. 1939

Fig. 7. Heltborg. *Korbuekrucifiks
(S. 690).

Felternes naive Malerier fra 1718 (sml. Prædikestol), i Midtfeltet Nadveren, til Siderne Moses og Aron, i Topfeltet Opstandelsen, er senere stærkt opmalede. Den med Billederne samtidige Staffering, forgyldte Søjler, røde Ornamentter paa graa Bund i Vinger og Topstykke genfremstilledes 1933—34³, da Tavlen atter anbragtes paa Alterbordet, efter at den i 1884 var blevet kasseret og i adskilt Stand henlagt paa Kirkeloftet. Dens Afløser var et Maleri, Kristus helbreder den spedalske, sign. IAH 1884, i samtidig, portalagtig Ramme; dette Billede hænger nu paa Kirkens Nordvæg.

Altersølv. Kalk, nøje svarende til Stagstrup (S. 508) fra 1630'erne; nyere Bæger. *Disk*, stemplet: H. Etzerodt. †*Kalk* af Tin, omtalt 1699 som gammel (Rgsk.). †*Tinflaske* paa 1½ Skaalpund, nævnt 1699 (Rgsk.).

Alterstager fra o. 1625—50, 48 cm høje; den store Fodskaal hviler paa tre pæreformede Ben; Skaftet er slankt med fladt Kugleled paa Midten, Baluster foroven; flad Lyseskaal, profileret Torn af Malm.

I Kirken fandtes tidligere desuden et Par *Bordstager*⁴ i Renaissance, fra o. 1600, 25 cm høje; en Krave over Foden var dekoreret med Kerubhoveder.

Font (Fig. 8), romansk, af Granit; den ualmindelig klumpede og uregelmæssige Kumme, 75 cm i Tvm., har midtpaa en svær Rundstav ledsaget paa hver

Side af to smalle; Afløb midt i Bunden. En Rundstav løber omkring Foden, hvis nederste Del er skjult under Gulvstenene.

Fontehimmel, med malet Aarstal 1714, ottekantet med udsavede Bøjler, der samler sig mod Toppen af et drejet Midtspir, og smaa udsavede Topstykker. Under flere Farvelag er der 1940 fremdraget den oprindelige Staffering, sortebrunt med graat Akantusbladværk paa Bøjlerne og Marmorering paa Midtspiret. Paa Topstykkerne Kursiv: »Anno 1714 hafuer Olle Nielsen med sin dydig Kiereste Johane Jakobs Datter ladet denne Font bekoste«⁵.

Fad og Kande er fra 1930. 1876 havde Kirken et *†Fad* af Tin (M.-Petersen).

**Korbuekrucifiks* (Fig. 7). Kun den sengotiske Figur, fra o. 1450—1500, er bevaret, uden Arme og Fødder; Hovedet bærer en turbanagtig Tornekrone, Øjnene er næsten lukkede, Haar og Skæg realistisk gjort med svungne Snit; Lænde klædet er lille og stramt, med Snip i Midten og paa venstre Side. Enhver Staffering er forsvundet. Figuren opbevares i Tisted Museum.

Prædikestol, i Renaissance, Efterklang af Tistedtypen, nær beslægtet med Harring-Stolen fra 1627 (S. 499), men nu kun paa tre Fag. I Storfelternes Bueslag, der hviler paa riflede Pilastre med Listekapitæler, er en halv Æggestav det dominerende Led; i Vinklerne spinkle Treblade. Paa Hjørnerne staar enkelte eller dobbelte Søjler, der har Æggestavkapitæl og Prydbælte med smaa, tætsiddende Bosser. Rammeværket bag Søjlerne er dekoreret med Kasetteværk. Frise- og Postamentfelterne er glatte; paa Postamenthjørnerne sidder Masker i Kasetteværk, og under Fremspringene hænger Englehoveder, hvoraf eet er nyt. Samtidigt, glat Opgangspanel. Den anselige Himmel svarer ikke helt i Form til Stolen; muligvis har begge været af Karnaptype, af hvilken Himmelen har bevaret Karnappen og den ene Fløj, mens Stolen har mistet begge Sidefag. Himmelens Hængestykker dannes af Hvirvelrosetter mellem Konturvolutter; de høje Topstykker har en stærkt fremspringende Bladroset i en Krans af skællagte Skiver.

I Storfelterne er Malerier fra 1718: Matthæus, Kristus som Jødernes Konge, Markus; de to manglende Evangelister har maaske været malet i de nu forsvundne Sidefag. Den til Billederne svarende Staffering er genfremstillet 1933³. Snitværket staar overvejende med røde og grønne Farver samt Metaller. I Frisefelterne Guldfraktur paa sort: »Han skal dække Dig med sine Vinge-fjedre etc. Ps. 91, 4«. I midterste Postamentfeit Skriftebælte: »Anno 1718 hafver velfornemme Handelsmand Snior (Seigneur) Olle Nielsøn af Nykiøbing og hans dydælskende Kierest Johanne Jakobsdatter ladet denne Altertafle og Prædickstol stafere«. Under Markus staar: »Istandsæt 1933«. I Himmelens Frisefelt er Sølvfraktur paa Sort: »Higer som nyfødte Børn efter Ordets ufor-falskede Mælk« etc.

Stoleværk og Paneler er nye Efterligninger af Renaissancestader. Indgangs-

panelet mod Vest er dog gammelt, fra o. 1600; dets Frise har skævt Tandsnit og derunder en Tungebort med indslaaede Stregcirkler.

Degnestol. Gammel, fra o. 1625, er kun Pulten, der nu er anbragt under Prædikestolen; dens Gavl har Bueslag, med kannelerede Pilastre og Listekapitæler, under indsnøret Hals og Trekant-top. I Pulten er indrettet et Skab med to Rum, af hvilke det store har gammel Laage, hvis Rammeværk er rigt, men gnidret profileret. I Pultens Overflade er indskaaret et Jesumonogram og Aarstallet 1631.

Pengeblok fra 1700'erne, firkantet med affasede Hjørner og beslaaet med tynde Jernbaand; Jernlaage med to Nøglehuller og Bøjle over Pengeslidsen; under Egefarve skimtes blaet.

**Skriftetavle.* Rundbuet Fyrretræstavle, 20 × 30 cm, med 96 gennembrudte Huller til Optælling af Altergæsterne⁶, 12 Rækker med 8 Huller i hver, og ved hvert femte Hul et Tal: 1—5—10 etc. Nu i Nationalmuseet.

†*Pulpitur* i Skibets Vestende, nævnt 1885.

Klokke fra De Smidske Jernstøberier i Aalborg 1927.

Den tidligere †*Klokke* bar Indskriften: »Aar 1861 lod Properitaier(!) G. Riis til Blistrup og Hustru M. T. Biis, født Nielsen, denne Klokke omstøbe Gud til Ære og Kirken til Ziir. Støbt af P. P. Meilstrup i Randers«. Ved Klokkeskatten 1601 afleveredes en lille †*Klokke* paa 3 kg, sikkert en Korklokke.

E. M. 1939

Fig. 8. Heltborg. Font (S. 689).

GRAVMINDER

Talrige *Blikplader* fra første Halvdel af 1800'erne hænger i Vaabenhuset.

Formodet romansk Gravsten, se S. 687, Fig. 5.

Gravsten, o. 1740 over Niels Jensen, født paa Mors i Vils [By, boede og] døde i T[h]oftom [i Thy] [1]74[0], og Hustru Johanne Jensdatter, født ved [Vils-sund 1675], død [17] □. Graa, gotlandsk Kalksten, meget defekt og revnet, o. 135 cm bred, med delvis udvisket Kursiv⁷. I Hjørnerne store Ovaler, hvori Knæstykker af Evangelisterne med Bøger, men uden Tegn. Tidligere Trappetrin foran Vaabenhusdøren, men nu anbragt i Vaabenhuset.

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1686—1710, div. Aar (LA. Viborg). Museumsindberetninger af C. Engelhardt og J. Magnus-Petersen 1876, C. A. Jensen og E. Moltke 1939.

Chr. Heilskov: Personalhistoriske Indskrifter i Refs Herred, i AarbThisted.* 1931. S. 150 f., sml. 1932 S. 327.

Thura: Aalborg Stift S. 510, 513—15. Uldall: Optegnelser om de danske Landsbykirker III. 1885. S. 286—88 (NM).

¹ Acta Pontificum 29. April 1486, IV, 365, sml. AarbThisted. 1938. S. 3. ² Fortegnelser over Danmarks Kirker o. 1630 og 1666 (RA). ³ Ved Maler Johs. Th. Madsen, Aalborg. ⁴ Tegning af Martin Borch 1878 (NM). ⁵ Beretning af Johs. Th. Madsen. ⁶ Sml. Danmarks og Norges Kirkeritual 1685 S. 149 f. ⁷ Suppleret efter Heilskov.

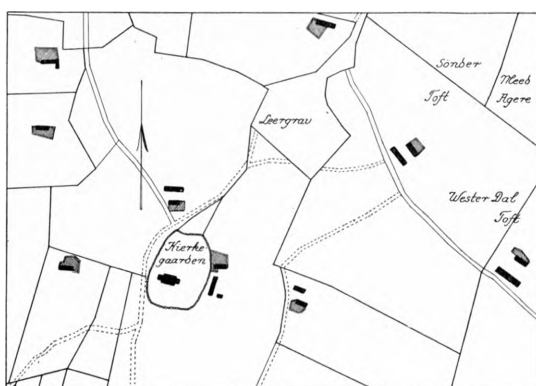

Fig. 9. Heltborg 1793.